

Bár a fent felvázolt perspektíva akár paradigmaváltásnak is tűnhet, több szerző is megfogalmaz ezzel kapcsolatban kritikát. Englund és Leach azt hozza fel, hogy a plurális modernitások elmélete a jelenlegi „felkapott” metanarratíva, és nem teheti semmissé azt a logikai követelményt, hogy egy variációt csak egy invariáns dologgal szemben lehet meghatározni. Friedman szerint pedig azok, akik modernitást követelnek az egész világ számára, pont azt a gondolkodást termelik újra, amit oly lelkesen igyekeznek elkerülni. Emellett vigyázni kell az olyan átfogó és általánosító megnevezésekkel, mint „kínai modernitás” vagy „nyugati modernitás”, hiszen ezek önmagukban is számos különálló modernitást rejtenek, amelyek egymást is megpróbálták maguk alá gyűrni a történelem során. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a modernitás egyszerre bontja le és rögzíti az identitásokat. Ugyanakkor fontos, hogy egy egyre inkább policentrikus világban már ne csak modernitástól, hanem modernitásokról beszéljünk, és ezen modernitások és rasszialisációk közötti kapcsolatokat próbáljuk meg feltárni.

Pethő András

Az Európai Unió rasszizmus ellenes törvényeinek betartása a cigányellenesség visszaszorítása érdekében

Sayan, Pinar: Enforcement of the anti-Racism legislation of the European Union against antigypsyism = Ethnic and Racial Studies, Vol. 41., 2018, 1–19. p.

Az Európai Unió – különösen az utóbbi évtizedekben – úttörő szerepet vállalt az emberi jogok és a demokratikus értékek terjesztésében. Az uniós tagországokban azonban továbbra is előfordulnak jogsértések a rasszizmus, a diszkrimináció és az idegengyűlölet terén. A cigányellenesség mint a rasszizmus egyik formája minden erőfeszítés ellenére továbbra is az egyik legnehezebben kezelhető emberi jogi terület a tagállamokban. Ez a kutatás esettanulmányokon keresztül elemzi az Unió kompetenciáinak használatát a cigányellenesség elleni küzdelemben. A szerző emellett érvel, hogy ezen kompetenciákat csak korlátozott mértékben használják.

A roma lakosságot súlyosan érinti a rasszizmus, illetve az etnikai és faji alapú diszkrimináció. A romák áldozatul esnek ennek az oktatás, a lakhatás, a foglalkoztatás, az egészségügy terén, ráadásul a szegénység és a társadalmi kirekesztés, a szegregáció, a kilakoltatás, a rossz lakhatási körülmények, a rendőrök túlkapásai, a gyűlölet-bűncselekmények és a gyűlöletbeszéd is sújtja őket. Az európai intézmények, köztük az EU, már az 1990-es évek óta próbálkoznak olyan szakpolitikák kidolgozásával, amelyek elősegítik a romák által elszenvedett hátrányok csökkentését. Az egyik leginkább említésre méltó ezek közül az Európai Parlament 2015. április 15-ei döntése, amely egyrészt elismerte a II. világháború alatt történt roma holokausztot, és kijelölte augusztus 2-át a roma holokauszt emléknapjának, másrészt a cigányellenességet a rasszizmus konkrét formájának nyilvánította.

Az EU-nak a 2000-es évek eleje óta van hatásköre, hogy fellépjen a faji és etnikai eredetű diszkrimináció ellen. Eddig csak romák elleni esetekben lépett fel, ugyanakkor nem minden olyan esetben intézkedett, amikor elvárható lett volna. A tanulmány azt vizsgálja, hogy az EU hogyan és milyen mértékben él ezzel a hatáskörével, méghozzá öt konkrét és tipikusnak mondható eset kapcsán, amelyek két téma köré csoportosulnak: az oktatásban elszenvedett szegregáció és a kilakoltatás. Az uniós jog és dokumentáció mellett a szerző az ENSZ és az Európa Tanács dokumentumaiból, az Emberi Jogok Európai Bíróságának eseteiből és a nemzetközi civil szervezetek jelentéseiből dolgozik. A kutatás 12 részben strukturált mélyinterjúval is kiegészül, amik a civil szervezetek képviselőivel, EP-képviselőkkel, az Európai Bizottság dolgozóival, az ENSZ Faji Megkülönböztetés Megszüntetésének Bizottsága (CERD) és az Európai Bizottság a Rasszizmus és az Intolerancia Ellen (ECRI) tagjaival készültek.

A romák iskolai szegregációja többféle formában megjelenhet: iskolák közötti, iskolán belüli, osztályon belüli, illetve egyéni szinten. A szegregáció egyrészt a lakhatásra vezethető vissza. Mivel a romák gyakran gettóban élnek, a gyerekek a helyileg legközelebbi iskolába járnak. A második kiváltó ok a szellemi fogyatékosokat felmérő tesztek elfogultsága. Sok országban jellemző, hogy a roma gyerekeket arra kényszerítik, hogy ilyen vizsgálatokra menjenek, majd kisegítőiskolába küldik őket annak ellenére, hogy valójában nem fogyatékosok. A harmadik a roma gyerekek társadalmi-gaz-

dasági elmaradottsága: a roma családok jelentős része nem engedheti meg magának a magániskolák tandíjait. A társadalmi-gazdasági hátrányok, az iskolai bántalmazás és kirekesztés, valamint az alacsony színvonalú oktatás együttesen azt eredményezi, hogy a romák nem sokat várnak az oktatási rendszertől, és gyakran hiányoznak és kimaradnak az iskolából.

A korábban említett nemzetközi szervek és testületek számos szegregációellenes határozata és intézkedése ellenére sem sikerült még felszámolni ezt a szomorú helyzetet. Jelenleg három kötelezettségszegési eljárás zajlik uniós tagországokban a roma gyerekek iskolai szegregációjával kapcsolatban: Csehországgal, Szlovákiával és Magyarországgal szemben. A Cseh Köztársaságban mind a CERD (2011), mind az ECRI (2015b) megfogalmazta aggodalmait a roma gyerekek szegregációjával kapcsolatban. A Bizottság is aláhúzta ezt a problémát 1998 és 2003 között éves jelentéseiben, amikor Csehország még csak tagjelölt ország volt. 2007-ben az Emberi Jogok Európai Bírósága megállapította, hogy a roma gyerekeket etnikai hovatartozásuk, nem pedig szellemi képességeik alapján tették szisztematikusan külön iskolába. Statisztikai adatok alapján a roma gyerekek 75%-a járt speciális iskolába, Ostravában pedig a kisegítőbe járók fele roma volt, holott a roma gyerekek az általános iskolai korosztálynak csupán 5 százalékát tették ki. A helyzet azóta sem javult sokat. Még mindig 35% fölött van a romák aránya a speciális iskolákban, az állami gondozottak között pedig 30–60%-ra becsülik a számukat. 2010–13-ra, majd 2014–20-ra vonatkozóan Csehország életbe léptette a Nemzeti Roma Integrációs Stratégiát, ez azonban nem hozott számottevő eredményt, ezért 2014 szeptemberében a Bizottság megindította a kötelezettségszegési eljárást a faji egyenlőségről szóló irányelv alapján.

A CERD (2013) és az ECRI (2014) Szlovákiában is felhívta a figyelmet a romák folyamatos iskolai szegregációjára. A statisztikai adatok alapján Sviniában 211 roma kisgyerekből csak 4 járt rendes iskolába, a többieket kisegítő iskolába vagy osztályba küldték. A roma lakosság körében a legmagasabb iskolai végzettségként csak középiskolát végzettek aránya (2009-ben) a nők között 77% volt, a férfiak között pedig 68%, szemben az összlakossági 7%-kal, illetve 4%-kal. A Nyílt Társadalom Alapítvány 2015-ben megállapította, hogy a roma gyerekek több mint 88%-a jár enyhén fogyatékosok számára fenntartott iskolába, egy másik jelentés szerint

pedig óvodába a 3–6 éves korosztálynak csupán 28%-a jár, míg a nem romák között ez az arány 59%. Számos ellentmondásos javaslat született a helyzet kapcsán. 2010-ben Robert Fico miniszterelnök újra felhozta a bentlakásos iskolák gondolatát, amit korábban az Európai Bizottság már elvetett. Szlovákia konténeriskolákat hozott létre a romák számára, ez azonban csak rontott a helyzeten. 2015-ben az Európai Bizottság megindította Szlovákia ellen a kötelezettségszegési eljárást a faji egyenlőségről szóló irányelv megsértése kapcsán. 2015 júniusában Szlovákia ígéretet tett a szükséges intézkedések meghozatalára, és módosította az oktatási törvényt. 2016-ben a Bizottság elismerte, hogy jogi szinten történtek változások, bár a romákat továbbra is szegregáció sújtja.

Az ECRI-jelentések több alkalommal elmarasztalták Magyarországot is a romák elleni diszkrimináció és a roma gyerekek szegregációja kapcsán. Az Alapjogi Ügynökség (FRA) szerint a roma gyerekek 45%-a olyan iskolába vagy osztályba jár, ahol az összes vagy csaknem az összes osztálytársuk roma. A magyarországi ombudsman elismerte, és többször kritikát fogalmazott meg a roma gyerekek szegregációja miatt, az Emberi Jogok Európai Bizottsága pedig a „Horváth és Kiss” ügyben a vádnak adott igazat 2013-ban. Mindezek ellenére az Országgyűlés 2014-ben olyan értelemben módosította a közoktatási törvényt, hogy az támogassa a romák szegregációját, így 2016 májusában megindult a kötelezettségszegési eljárás Magyarország ellen.

A fenti három eljárás még mindig folyik az érintett országok ellen, ami azt mutatja, hogy a nemzetközi közösség elítéli ezeket a gyakorlatokat, és van politikai akarat, hogy tegyenek ellenük. Nem folyik azonban ilyen eljárás Franciaország és Olaszország ellen a romák kilakoltatása kapcsán, pedig a romákat sújtó kilakoltatások nemcsak a faji egyenlőségről szóló irányelvet sértik, hanem az Emberi Jogok Európai Kartáját, a módosított Európai Szociális Kartát, valamint a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egységokmányát is. A strasbourgi bíróság két fontos ítéletet is hozott ez ügyben. 2002-ben a „Conka kontra Belgium” ügyben elmarasztalta Belgiumot, ami az első olyan eset volt, amelyben egy uniós tagországot a roma jogok megsértése miatt elítéltek. A másik fontos ítélet a „Jordanova és társai kontra Bulgária” eset volt 2012-ben, ahol viszont a kilakoltatás mellett döntött a bíróság. A cikk

által ismertetett és a civil szervezetek által részletesen dokumentált franciaországi, illetve olaszországi esetekben azonban nem lépett fel az EU a faji egyenlőségről szóló irányelv alapján, pedig elvárható lett volna.

Bár az Európai Roma Jogok Központja (ERRC) szerint a romák kilakoltatása már 2007-ben elkezdődött, a nemzetközi közösség 2010-től figyelt fel rá. 2010. július 16-án egy 22 éves roma fiatalembert, aki az „utazók” közösségébe tartozott, lelőtt a rendőrség. Az újonnan megválasztott elnök, Nicolas Sarkozy tanácskozást tartott az ügyben, ahol megállapítást nyert, hogy ezek a közösségek a bűnözés, az emberkereskedelem és a prostitúció melegágyai, ezért az elnök elrendelte az utazók táborainak felszámolását három hónapon belül, illetve az ehhez szükséges törvénymódosítások meghozatalát. Hivatalos adatok alapján két nap leforgása alatt 128 illegális lakhelyet számoltak fel ily módon, és 979 bolgár, illetve román állampolgárt toloncoltak ki. A kitoloncoltak 300 eurót is kaptak, hogy haza tudjanak menni, illetve a közbiztonságra veszélyesnek ítélt személyektől ujjlenyomatot is vettek, hogy ne térhessenek vissza. A legtöbb esetet önkéntes távozásként könyvelték el, holott erőszakos kilakoltatás és személyes adatokkal való visszaélés történt. Ez az eset számos európai törvénybe ütközött. Megsértették a kilakoltatások menetével kapcsolatos jogszabályokat. Sérült a romák szabad mozgáshoz való joga, hiszen ők is uniós állampolgárok voltak. Ráadásul etnikai tisztogatás is történt, hiszen az intézkedés konkrétan a bolgár és a román romákat érintette. Megsértették a faji egyenlőségről szóló irányelvet, az Alapvető Jogok és Szabadságok Kartáját, az Emberi Jogok Európai Kartáját, az adatvédelmi irányelvet és még számos egyéb egyezményt. 2010 szeptemberében Reding, Andor és Malström biztos felszólalt a francia intézkedések ellen. Az Európai Parlament a kitoloncolások felfüggesztését követelte határozatában, a Bizottság pedig magyarázatot kért Franciaországtól arra, hogy hogyan fogja a szabad mozgásról szóló irányelvet átültetni a nemzeti jogba. Ezzel kapcsolatban Franciaország egy törvényjavaslatot nyújtott be, a Bizottság pedig ennyivel be is érte, nem kezdeményezett kötelezettségszegési eljárást a faji egyenlőségről szóló irányelve alapján annak ellenére, hogy nyilvánvalóan rasszista jellegű akcióról volt szó.

Ami Olaszországot illeti, ők nomádoknak tartják a romákat, és akként is bánnak velük. Az ERRC szerint a romák táborokban laknak,

bár legtöbbször nem vándorolnak. Vannak hivatalos, félhivatalos és nem hivatalos táborok. A hivatalos táborokat a hatóságok építették, és vízzel és árammal el vannak látva. A családok itt lakókocsokban vagy konténerekben laknak, amiket fal vagy kerítés vesz körül, és kamerákkal és biztonsági őrkkel őrzik őket. A félhivatalos táborokban csak alapvető szolgáltatások vannak (víz, villany, szemétszállítás). A nem hivatalos táborokat maguk a romák építették, és gyakran semmilyen infrastruktúrával nem rendelkeznek. Többször szemételepek körül helyezkednek el, ezért szörnyű egészségügyi állapotok uralkodnak bennük. A roma telepeken gyakran tartanak razziákat és kilakoltatásokat: ilyenkor a lakók átköltöznek egy másik táborba, eltűnnek, vagy hajléktalanná válnak. Az ERRC szerint 1999 óta több ezer embert érinthettek a kilakoltatások. 2007-ben különösen elmérgesedett a helyzet, amikor egy román roma meggyilkolt egy olasz nőt. Ekkor „nemzetbiztonsági okokból” számos román állampolgárt kitoloncoltak, roma táborokat számoltak fel, és országszerte romaellenes atrocitások történtek. 2008-ban egy 16 éves roma lány próbált meg elrabolni egy hat hónapos csecsemőt Nápolyban. Bár a lányt letartóztatták, a helyi romákat elűzte a feldühödött lakosság. 2008-ban rendkívüli állapotot hirdettek ki öt régióban, és számos módon megsértették a romák jogait. Az Európai Bizottság több ízben megkereste az olasz hatóságokat a szükségállapot és a kilakoltatások kapcsán. A civil szervezetek folyamatosan követelik a kötelezettségszegési eljárás megnyitását, de ez mostanáig nem történt meg.

Több oka lehet, hogy miért jár el másképp az EU e két országcsoporthoz képest. Egyrészt nem akar konfrontálódni a régi, nagy tagországokkal, másrészt amikor a Bizottság tudja, hogy nem fog eredményt elérni a kötelezettségszegési eljárással, nem is kezdeményezi, nehogy gyengének lássék. Harmadrészt a Bizottság úgy véli, hogy más, nem hivatalos úton is el lehet érni eredményeket. Fontos tudni, hogy az EU-nak nincs joga egyéni rasszista esetek ellen fellépni, csak akkor, ha állami szinten talál tendenciózus rasszista gyakorlatot. Eredményt azonban csak akkor lehet elérni, ha a felelős pozícióban lévő személyek kezdeményezők és hajlandóak cselekedni. Emellett kell hogy legyen közös politikai akarat, különben magára marad erőfeszítéseivel a Bizottság.

Pethő András